

су в III ст. н. е.³⁶ З другого боку, наявність чорнолощеної кераміки вказує на те, що він не міг з'явитися пізніше другої чверті I тисячоліття н. е. Як зазначає П. М. Третяков, на початку третьої чверті I тисячоліття лощений посуд зникає з ужитку³⁷.

Таким чином, комплекс з Обухова III можна датувати другою чвертю I тисячоліття н. е., скоріше III—IV ст. На користь цього свідчать і відчутні традиції ранніх періодів зарубинської культури у складі та формах кераміки з череня (багато з останніх — специфічно зарубинецькі). Бачимо тут і орнаментацию архаїчними наліпами у вигляді підковок.

З другого боку, наявність черняхівського посуду, деякі елементи цієї культури у ліпних посудинах дають підставу порушити питання про можливі зв'язки культури київського типу та черняхівської на Середньому Подніпров'ї³⁸. Але переважають у комплексі, звичайно, зарубинецькі риси. Тому можна погодитися з точкою зору В. М. Даниленка, що пам'ятки київського типу — пізньозарубинецькі. Аналогічну думку висловив і П. М. Третяков³⁹.

Н. С. АБАШИНА, Е. Л. ГОРОХОВСКИЙ

Кераміка позднезарубинецкого поселения Обухов III

Резюме

В статье публикуется комплекс находок из Обухова III (Обуховский район Киевской области). Материалы относятся к позднему, киевскому этапу развития зарубинецкой культуры (киевский тип).

На территории этого памятника, расположенного на плато правого высокого берега рек Стугны и Кобринны, открыты остатки (под) глинобитного очага с вымосткой из керамики. Фрагменты последней принадлежали 39 сосудам различных групп и типов (корчаги, горшки, миски, сосуды с отверстиями). Посуда в основном лепная, представленная корчагами и горшками двух типов — округлобочными и ребристыми. Имеется фрагмент гончарной миски черняховского типа. Миски чернолощенные и шероховатые, ост-роруберные.

Керамика Обухова III имеет близкие аналогии на других памятниках киевского типа (Обухов II, Козаровичи и др.), а также в Абидне (БССР) и Лавриковом Лесу (Подесенье). Большинство форм тесно связано с зарубинецкой культурой.

На основании аналогий, а также ввиду наличия гончарной черняховской и чернолощеной лепной посуды комплекс датируется второй четвертью I тысячелетия н. э. (III—IV вв.).

Н. В. ЮРКОВА, В. П. КОВАЛЕНКО

Пізньозарубинецькі поселення на Чернігівщині

Останнім часом знову пожвавилась дискусія з питань ранніх етапів історії східних слов'ян в зв'язку з відкриттям нових пам'яток другої чверті та середини I тисячоліття н. е. в різних частинах України, Південної Білорусії і суміжних областей РРФСР. Вивчались вони в різний час і на Подесенні, зокрема на Верхній та Середній Десні проводив

³⁶ М. Б. Шукін. О трех датировках черняховской культуры.— КСИА АН СССР, вып. 112. М., 1970.

³⁷ П. М. Третяков. З історії східних слов'ян у I тисячолітті н. е.— Археологія, 10. Київ, 1973, с. 5.

³⁸ Н. М. Кравченко. К изучению истории Киевского Подпирова в I тысячелетии н. э.— Беларусь старожитнасьці. Минск, 1972.

³⁹ П. М. Третяков. З історії..., с. 4.

дослідження П. М. Третьяков¹, на Верхньому Подесенні, а також у басейні р. Снов — Є. О. Горюнов², на нижній течії Десни — О. О. Попко³, в інших частинах — ще ряд авторів⁴.

Протягом 1973—1974 рр. кілька аналогічних пам'яток виявлено авторами цього повідомлення поблизу м. Чернігова на правому та лівому берегах р. Десни, між селами Боромики та Золотинка Чернігівського району*.

Правий берег р. Десни. 1. Боромики (рис. 1, 1). Залишки поселення виявлено в урочищі Сахника (берег заболоченого русла) приблизно за 2 км на північ від села, на низькій ділянці надзаплавної тераси (висота над заплавою — близько 5 м), розділеної вузькою западиною. По обох боках останньої на площі 300×150 м зібрано ліпну товстостінну кераміку темно-сірого кольору. В глині є домішки шамоту та товченого граніту. Територія поселення розорюється.

2. Киселівка (рис. 1, 2). Пам'ятка розташована на північній околиці села, на високому правому березі р. Замглай. Висота над заплавою — 3,5 м. Площа поселення розорюється. На дослідженій ділянці (500×100 м) виявлено ліпний товстостінний (0,6—1,2 см) посуд з домішкою товченого граніту та шамоту в тісті. Поверхня горбкувата.

3. Ульянівка (рис. 1, 3). Поселення відкрито на розорюваній надзаплавній терасі (висотою 7—15 м) за 1,5 км на південний захід від села в урочищі Микитин Рів. Тераса прорізана яром. Керамічний матеріал було зібрано вздовж її краю на значній площі (800×100 м). Кераміка товстостінна (0,7—1,1 см) з домішкою шамоту та товченого граніту в глині. Колір — від темно-сірого до червоно-коричневого. Вінця прямі, плавно відігнуті назовні, денця здебільшого мають закраїну. Окремі уламки належать до більш тонкостінних посудин (0,4 см) з прямими, трохи відігнутими вінцями. Є також уламки дисків-жаровень товщиною до 1,5 см.

Восни 1974 р. Зарубинецькою експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом Є. В. Максимова на поселенні проведено розкопки, якими було виявлено два житла.

В іншому пункті, за 400 м на схід від попереднього на краю тієї самої тераси, зібрано невелику кількість аналогічної кераміки. Ще одне поселення того ж типу, що й Ульянівка I, виявлено за 300 м на північний схід від села, на розорюваній надзаплавній терасі (висота — 15—18 м). Посуд, подібний до описаного вище, трапився на значній площі (до околиць с. Киселівки). Межі поселення простежити не вдалося. Нечисленна кераміка такого типу зафіксована й на східній околиці села, на низькому місці надзаплавної тераси.

4. Новоселівка (рис. 1, 4). Сліди поселення простежено за 300 м на південний захід від Новгород-Сіверського шосе на підвищенні надза-

¹ П. М. Третьяков. Древности второй и третьей четверти I тыс. н. э. в Среднем Подесенье. — АО 1970. М., 1971, с. 286; його ж. Селище в Лавриковом лесу. — Новое в археологии. М., 1972, с. 119—123; його ж. Древности второй и третьей четверти I тыс. н. э. в Верхнем и Среднем Подесенье. — Раннесредневековые восточнославянские древности. Л., 1974, с. 40—119.

² Е. А. Горюнов. Селище Целиков Бугор на Средней Десне. — КСИА АН СССР, № 129. М., 1972, с. 42—46; його ж. Разведка на Черниговщине. — АО 1970. М., 1971, с. 287—288; його ж. Древности I тыс. н. э. нижнего течения р. Снов. — КСИА АН СССР, вып. 133. М., 1974; його ж. Некоторые древности I тыс. н. э. на Черниговщине. — Раннесредневековые восточнославянские древности. Л., 1974, с. 119—125.

³ О. О. Попко. Слов'янські археологічні пам'ятки у нижній течії Десни. — Середні віки на Україні, вип. 1. Київ, 1971, с. 132—140; його ж. Находка латенской фибулы в Чернигове. — СА, № 1. М., 1965, с. 264—265.

⁴ В. І. Непріна, В. М. Корпусова. Розвідка по Десні та Сейму. — АДУ, вип. IV. Київ, 1972; В. І. Непріна. Максаківське багатощарове поселення на Чернігівщині. Археологія, 14. Київ, 1974, с. 49—56; Древности железного века в междуречье Десны и Днепра. — САИ, ДІ-12. М., 1962.

* Зібрані на цій території матеріали зберігаються у фондах Інституту археології АН УРСР та Чернігівського обласного історичного музею.

плавної тераси за 100 м від її краю. Площа дослідженої ділянки — 100×200 м. Кераміка переважно горбкувата, товстостінна (0,7—1,1 см), але є окремі тонкостінні уламки. Матеріал зібрано на поселенні часів Київської Русі, відкритому авторами ще в 1971 р. Територія пам'ятки розорюється.

Аналогічні знахідки трапились за 200 м на південь від села на високому мисі надзаплавної тераси, частково зруйнованому кар'єром.

Ліпна товстостінна кераміка зібрана також на розораному поселенні часів Київської Русі, відкритому Н. В. Юрковою та М. А. Попуд-

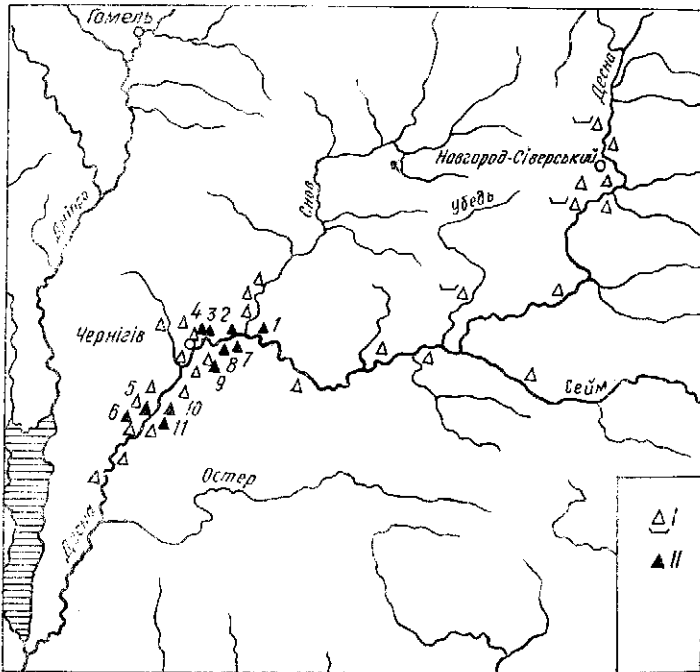

Рис. 1. Схема пізньозарубинських поселень на Чернігівщині. 1 — Боромки; 2 — Киселівка; 3 — Ульянівка; 4 — Новоселівка, 5 — Слабин; 6 — Козероги; 7 — Виблі; 8 — Піски; 9 — Підгірне; 10 — Іванівка; 11 — Золотинка. I — пам'ятки (за дослідженням П. М. Третьякова, Є. О. Горюнова, О. О. Попка та ін.); II — пам'ятки, виявлені авторами.

ренко в 1971 р. Поселення розташоване напроти села, на обмеженому ярами мисі високої (понад 20 м) надзаплавної тераси.

Ще одну пам'ятку обстежено в урочищі Кукашани, на краю розорваної надзаплавної тераси, відділеної яром від садиби колгоспника І. О. Пода (вул. Польова). Висота над заплавою — 12—15 м. Площа знахідок — 150×150 м. Матеріал виявлено на поселенні часів Київської Русі, відкритому в 1971 р. Кераміка ліпна, горбкувата, товстостінна, бурого кольору. Знайдено також три глиняних прясла. Два з прясел біконої форми, темно-сірого кольору. Третє прясло — грушоподібної форми, лощене, колір жовто-коричневий.

Кілька уламків посуду, схожого на матеріал з поселення Ульянівка, були зібрані в заплаві за 1 км на північний захід від села, на незначному підвищенні серед осушеного болота, між лісом Бобровиця і заболоченою протокою. Підвищення розорюється.

5. Слабин (рис. 1, 5). Залишки поселення було досліджено в урочищі Баштан за 800 м на південь від с. Першотравневого Слабинської сільради, на незначному підвищенні в заплаві р. Десни та на високому березі озера Солсного. Площа селища частково розорюється. Кераміч-

ний матеріал подібний до посуду з поселення Золотника I. Невелика кількість знахідок виявлена в урочищі Піски за 150 м на південний схід від с. Слабин у заплаві р. Десни на засаджених лісом дюнах. Кераміка груба, товстостінна, містить значну домішку грубозернистого піску. Деякі фрагменти прикрашені вдавленнями під вінцями. Матеріал зібрано на видувах біля підніжжя дюн.

6. *Козероги* (рис. 1, 6). Залишки поселення знайдені за 600 м на південний захід від села, в урочищі Бобер (Піщана гірка), на тера-

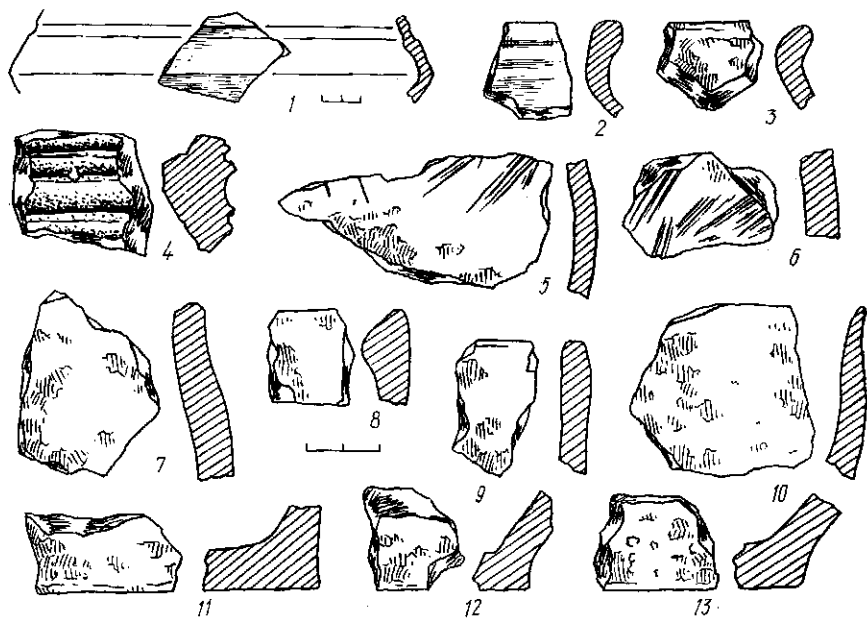

Рис. 2. Кераміка з поселень на Чернігівщині.
1—10 — Золотника; 11—13 — Іванівка.

сі, засадженій лісом. Кераміка, подібна до матеріалу з поселення Золотника I, трапилась на піщаному схилі тераси, на південь від лісу та в його південно-західній околиці на плато.

Лівий берег Десни. 1. *Виблі* (рис. 1, 7). Поселення виявлено за 500 м на південний захід від с. Виблі (вздовж дороги на с. Піски) на розорюваній надзаплавній терасі по обидва боки від лісосмуги. Висота над заплавою — 5—8 м. Приблизно посередині поселення тераса утворює широку западину. Кераміка, зібрана на площі 100×500 м, аналогічна матеріалам Ульянівки I. Уламки здебільшого дуже перепалені та ошлаковані. Є біконічне лощене прясло.

2. *Піски* (рис. 1, 8). Селище розташоване за 500 м на південний захід від села на устуні розорюваної надзаплавної тераси (висота — 5—6 м). Зібрана товстостінна кераміка з домішкою товченого граніту. Численні знахідки виявлено на північно-східній околиці села на піщаних видувах, вздовж засадженої лісом тераси, а також на південно-західній околиці, нагородах колгоспників.

3. *Підгірне* (рис. 1, 9). Незначна кількість пізньозарубинецької кераміки зібрана на поселенні часів Київської Русі, відкритому О. О. Попком. Воно розташоване на південно-західній околиці села в урочищі Круча на високому березі озера Угор.

4. *Іванівка* (рис. 1, 10). Тут обстежено залишки поселення в урочищі Оборок за 500 м на захід від села, на піщаному пагорбі лівого берега р. Вздвиж (ліва притока Десни), що огинає пагорб з півдня та пів-

денного сходу. Значна частина поселення знищена кар'єром. Горбкувату кераміку (рис. 2, 11—13) із значною домішкою шамоту зібрано на площі 50×150 м. Зазначене урочище відоме з матеріалів О. О. Попка як пам'ятка часів неоліту та бронзи.

Друге поселення розташоване в урочищі Євкова Гора за 1 км на південний захід від села, на краю надзаплавної тераси, засадженої лісом (берег р. Вздвиг). Пам'ятка руйнується в зв'язку з роботами в кар'єрі. Матеріали зібрано на городищі часів Київської Русі, відкритому О. О. Попком.

5. *Золотинка*. Поселення знаходиться в урочищі Бугри, на високому березі р. Бугри (ліва притока Десни), за 500 м на північний схід від села, вздовж дороги на с. Красне (рис. 1, 11). Площа поселення — 500×100 м. Кераміка товстостінна, глина містить значну домішку шамоту, товстого граніту та каменю-крававику. Колір — від бурого до червоно-коричневого. Є окремі фрагменти, поверхня яких заглажена або погано залощена. Вінця прямі, частково із зрізаним назовні краєм або плавно відігнуті назовні. Трапляються уламки товстих (до 1,5 см) глиняних дисків-жаровень. Було знайдено кілька фрагментів кружальної сіролощеної кераміки черняхівського типу та уламок з штрихованою поверхнею (рис. 2, 1—10).

Ще одне селище обстежено за 500 м на південний захід від попереднього на околиці села (біля тваринницької ферми). Кераміка подібна до матеріалу Золотинки I. Пам'ятка знищена під час будівництва ферми.

Розвідка на цій території ще не закінчена. Є підстави твердити, що на середній та нижній течії Десни будуть знайдені численні пам'ятки цього типу.

Н. В. ЮРКОВА, В. П. КОВАЛЕНКО

Позднезарубинецкие поселения на Черниговщине

Резюме

В бассейне р. Десны в результате исследований П. Н. Третьякова, Е. А. Горюнова, А. А. Попко и других ныне известны многочисленные позднезарубинецкие памятники, датируемые второй и третьей четвертью I тысячелетия н. э. В последнее время аналогичные памятники открыты в районе г. Чернигова на участке течения р. Десны от с. Выбли до с. Золотинка. В публикуемой информации приводятся краткие сведения о поселениях и собранных на них материалах.

Л. І. КРУШЕЛЬНИЦЬКА, В. Г. ОПРИСК

Поселення східнопоморсько-мазовецької культури у верхів'ях Західного Бугу

У 1971 р. Західнобугська археологічна експедиція досліджувала багатопланове поселення поблизу с. Ромош Сокальського району Львівської області. Пам'ятка розташована на першій надзаплавній терасі правого берега р. Західний Буг (урочище Звіринець I). На території площею 252 м² виявлено різночасні матеріали — початку залізного віку, першої половини I тисячоліття н. е., ранньослов'янські й давньоруські пам'ятки*.

За кількістю знахідок найкраще представлено поселення середини першої половини I тисячоліття н. е. Матеріали цього часу трапля-

* Експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР працювала під керівництвом Л. І. Крушельницької.